

Kommentar

Mehdi Mozaffari

At tænke europæisk

»Længe var jeg anti-europæer«. Det er med denne sætning, at Edgar Morin, den berømte franske filosof – åbner en lidenskabelig diskussion om Europas fortid, nutid og fremtid. Hvordan er Morin – kommunist, modstandskæmper og jøde for hvem Europa stod for løgne – blevet tilhænger af Europa i dag? Og hvad er det for et Europa, som han agter at slutte sig til? Hans bog, som bærer den betegnende titel: *At tænke europæisk*, (*Penser L'Europe*, Paris: Gallimard, 1987; jfr. anmeldelse i *Politica*, 19. årgang nr. 4, 1987), bringer et svar på dette spørgsmål. Men ambitionen med værket begrænser sig ikke til dette. Morins værk er rigere, tættere og mere indgående end en simpel biografi om filosofen selv. *At tænke europæisk* er biografien over et kontinent, en civilisation og mangfoldige kulturer, som Europa har frembragt og lever med i dag. Europa i dag er et Europa, som er politisk splittet, økonomisk overgået og kulturelt desorienteret. Efter anden verdenskrig er denne den vestlige civilisations »fille chérie« ikke længere verdens hersker. Dets sikkerhed afhænger af velvillighed i Moskva og Washington, dets markeder er oversvømmet med japanske produkter, og dets civilisation skal kæmpe mod »coca-colariseringen«. Er det Europas endeligt? Er det starten på udmannøvringen af Europa? Er Europa blevet reduceret til et protektorat? Afgørende spørgsmål som enhver europæer er nødt til at svare på. Morin mener, at svarene ikke kan være af administrativ og bureaukratisk karakter. Det drejer sig her om spørgsmål, som berører en civilisations fremtid, af hvilken de europæiske kulturers overlevelse afhænger. Som følge deraf bør europæerne være bevidste ikke kun om alvorligheden og problemets påtrængenhed, men de bør også tænke på deres kulturelle arv og deres fælles skæbne. Netop for at efterforske den europæiske arv spørger Morin sig selv om Europas opståen. Hvornår og hvordan er Europa blevet til? Europas tilblivelse var en tilfældighed. Europa er blevet til i virvaret af forskellige begivenheder, krige og konflikter. Europas oprindelse bygger ikke på nogen original grundlæggers principper. Europa var således et ubestemt begreb, med svage grænser, som undergik glidninger, brud, metamorfoser. Originaliteten i den europæiske idé er netop, at selve idéen i sig indeholder tvivl, uklarhed og modsigelser.

Begrebet modstridende er således væsentligt for at begribe den komplekse identitet, som Europa indeholder. Hvis Europa står for ret, er det således også

tvang, hvis det er demokrati, så er det også undertrykkelse, hvis det er åndelighed, så er det også materiel beskaffenhed, hvis det er fornuft, så er det også myte. Her citerer Morin en sætning af Jean-Baptiste Duroselle, når han siger »når man fortæller mig, at Europa er retfærdighedens land, tænker jeg på uretfærdighederne, at det er det menneskeværdige land, tænker jeg på racismen, at det er fornuftens land, tænker jeg på romantiske drømmerier«. Årsagen til Europas forskelligheder og modsætninger finder man måske deri, at Europa overrises af forskellige kilder og modsætninger. Europa nærmedes ud fra idéernes »fællesmarked«. Med hensyn til de fundamentale ting, så som den videnskabelige proces og det politiske system er Europa i gæld til grækerne (som *stricto sensu* ikke var europæere) samt for det religiøse til Orienten. Kendetegner dét, at Europa ikke har en særegenhed i sig selv? Morins svar er positivt. Europa har skabt noget nyt og besidder en særegenhed. Europa har skabt *Humanismen* under inspiration af kristendommen, men også mod kristendommen. Humanismen er et begreb, som er fuldstændig verdsligt i sit grundlag, altså mennesket. Humanismen har også gjort mennesket guddommeligt. Efter at være blevet menneskets religion bryder Humanismen med kristendommen, menneskets religion, som ikke hvilede på mennesket. Den europæiske Humanisme bryder samtidig med den græske opfattelse af mennesket, en opfattelse, der er så verdslig, vanhellig, et resultat af *physis*, som beroede på universet, som på ingen måde kunne guddommeliggøres.

Humanismen er således en generisk mutation i forhold til den ene og den anden. Imidlertid vil Humanismen blive bearbejdet af modsætningen mellem dens universelle princip, som er værdifuld for alle mennesker og dens faktiske eurocentrisme. Den undslipper denne modsætning, da den betragter det europæiske menneske som voksen og fuldent i forhold til det ufuldstændige menneske fra civilisationer som udviklingsmæssigt er tilbagestående og »primitive«. Den europæiske Humanisme når sit højdepunkt i slutningen af forrige århundrede. Da det imperialistiske Europa påtvang verden sin dominans, mente det kulturelle Europa, at det tilførte verden civilisation og fremskridt. Samtidig forenede den marxistiske socialisme idéen om erobring af naturen, idéen om menneskets totale udfoldelse i historien, og endelig den kristne idé om frelse. Disse aspekter gør, at marxismen bliver brændpunktet ikke kun i en ny humanisme men især i en ny religion; med en Messias (Proletariatet) og den nært forestående begivenhed (Kommunismen) med en verden befriet for Ondt.

I forhold til den græske rationalitet har Europa opfundet *dialogikken*. Grækenland har sandelig ikke opfundet rationaliteten. Der er i ethvert samfund en empirisk/logisk/teknisk tanke, som gør det muligt at udarbejde nogle *strategier for viden og handling*. Til gengæld er det i Grækenland, at et område uafhængigt af højtidelig rationalitet har udviklet sig ikke længere som instrument til praktiske bestemmelser for den sociale aktivitet, men til teoretiske tanker og til overvejelse af alle problemerne. Den europæiske dialogik består hovedsageligt i at kritisere selve fornuften. Rationalitet beder os på ingen måde uddrive den følelsesmæssige, mytologiske, religiøse side af os selv. Den beder os om at forstå den og føre en dialog med den. Det er under værn af fornuften, at det tøjlesløse herredømme og den blinde foragt for ikke-europæiske kulturer er væltet frem. Men det er udøvelsen

af rationaliteten, som gør det muligt for os at kritisere den europæiske fornuft og anerkende værdien af ikke-europæiske kulturer. Den europæiske kulturs særegenhed er frem for alt kontinuitet og intensitet i dens dialogik, hvor ingen grundlæggende instans hverken knuser eller tilintetgør de andre, eller selv vedvarende udøver et tyngende overherredømme. Situationen var anderledes i størsteparten af de andre kulturer, hvor dialogikken kunne være mere eller mindre lukket inde i en ring af dogmer og forbud, og dens udvikling kunne være mere eller mindre langsom, bremset eller under kontrol. Altså har vi i Europa afgørende dialogiske øjeblikke i de eksemplariske oppositioner Pascal/Montaigne, Hobbes/Locke, Newton/Descartes, Rousseau/Voltaire, Oplysningstiden/Romantisismen, Hegel/Kierkegaard. På den anden side ligger Europas genialitet ikke kun i pluralitet og forandring, den ligger i selve pluraliteterne, som skaber forandring. Den ligger ikke i produktionen af nyt i egenskab af noget sådant, den ligger i modsætningen mellem gammelt og nyt.

Efter at have vist Europas originalitet og særegenhed går Morin ind i en analyse af Europas politiske situation efter anden verdenskrig. Han når til den konklusion, at europæerne i dag er underkastet en *double bind*, på den ene side det biologiske krav, der inkarnerer pacifismen og på den anden side kravet om frihed, som påberåber sig forsvar og beskyttelse. Hvis europæerne kunne ønske sig at opbygge en europæisk føderation, ville denne i organisk henseende være fredssommelig, samtidig med at den ville være forsynet med sine egne forsvarsmidler. Men denne virksomhed i *sig selv* er ikke tilstrækkelig. Morin mener, at Europa af i dag bør undergå en ny renæssance. Det vil være nødvendigt med en ny europæisk ånd, en ny bevisthed og en ny europæisk identitet. Den gamle europæiske identitet forenede samtidig en demokratisk og en imperialistisk identitet. Den nye identitet har for fremtiden mistet eller forkastet det imperialistiske aspekt. Den gamle europæiske identitet var opdelt i de krigeriske nationalismer. Den nye europæiske identitet er den pluralistiske identitet bestående af *unitas multiplex*. Den gamle europæiske identitet byggede på sikkerheden i at have eneret for Fornuften og Civilisationen. Den nye identitet bør bygge på den kritiske tradition og *selvkritik af fornuften* og forstå den europæiske civilisations ambivalens for at åbne sig over for verdens kulturers mangfoldighed.

Virkeliggørelsen af en ny europæisk renæssance har det største behov for de intellektuelles bidrag. Thi tanken har vejet tungt i Europas historie. Spørgsmålet er ganske enkelt at vide, om Europas intellektuelle i dag er i stand til at spille deres historiske rolle. Men specialiseringen, professionalisering og teknokratisering tenderer til at reducere og ødelægge den intellektuelles rolle i dag. Specialisten er dermed ude af stand til at tænke ud fra den viden, som han kun besidder et brudstykke af. Derfor skulle man snarere opmuntre de intellektuelle til at vende tilbage til de offentlige problemer ved at tilskynde dem til betragtninger, information og omtanke. Endelig bør den nye europæiske renæssance indeholde tre samtidige diskurser. En diskurs om den europæiske meta-nation, en diskurs for den europæiske kultur (Europas lokale og provinsielle kulturers blomstring) og en diskurs for verdensdemokratiet.

Morins bog bør både læses af Europa-tilhængere og af Europas kritikere.